

Dr hab. Marcin Bukowski, prof. UJ

Instytut Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Klaudii Sorys

pt.: „Affective and Motivational Mechanisms in Striving for Identity Goals”,

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Katarzyny Byrki, profesor Uniwersytetu SWPS.

Rozprawa doktorska Pani mgr. Klaudii Sorys składa się z serii trzech artykułów (dwóch opublikowanych i jednego manuskryptu), oraz z autoreferatu, zawierającego wprowadzenie teoretyczne, streszczenie artykułów oraz dyskusję ogólną. Tematyka pracy dotyczy zachowań kompensacyjnych w dążeniu do celów tożsamościowych. Autorka badała rolę afektywnych i motywacyjnych czynników kształtujących procesy dążenia do celu tożsamościowego i przeprowadziła w sumie siedem badań. Część wyników została opublikowana w dwóch renomowanych czasopismach naukowych, w tym w interdyscyplinarnym czasopiśmie *Appetite* (IF = 5.4) oraz w *Motivational Science* (IF = 3.3). Fakt, że dwa artykuły zostały już opublikowane, jest niewątpliwie dużą zaletą prezentowanej rozprawy doktorskiej i świadczy o wysokim poziomie badań wchodzących w skład niemniejszej pracy. Pani Klaudia Sorys jest pierwszą autorką wszystkich prac zaś jej wkład w publikacje, zgodnie z oświadczeniami współautorów/ek, oceniany jest na poziomie co najmniej 50%. Zaprezentowany zestaw zrecenzowanych artykułów już świadczy o umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych i opracowywania publikacji. W dalszej części recenzji chciałbym się zatem skoncentrować na ocenie proponowanego sposobu rozwiązania problemu naukowego, jego oryginalności oraz na powiązaniu tematycznym prezentowanych artykułów w spójną całość jaką jest rozprawa doktorska.

W serii trzech artykułów Autorka koncentruje się na psychologicznych konsekwencjach porażek i sukcesów w dążeniu do celów ważnych dla jednostki (celów tożsamościowych). W pierwszym artykule badane były afektywne mechanizmy leżące u podłoża zachowań kompensacyjnych w sytuacjach działania niezgodnego z istotnym dla jednostki celem zdrowego odżywiania się. Doktorantka skoncentrowała się na emocji żalu, jako zmiennej potencjalnie mediującej relację pomiędzy celem bycia zdrowym a zaangażowaniem w kompensacyjne zachowania zdrowotne. Wyniki analizy mediacji wykazały, że związek pomiędzy działaniem niezgodnym z celem a zachowaniami kompensacyjnymi był zapośredniczony przez poczucie żalu. Ponadto, ważność celu dodatkowo moderowała efekt działania niezgodnego z celem na odczuwany żal. Warto podkreślić, że poczucie żalu dotyczyło faktu udziału w badaniu (w artykule nie wspomniano o występowaniu itemów, które dotyczyłyby żalu związanego z samym spożyciem niezdrowego jedzenia), zaś istotny efekt manipulacji działaniem niespójnym z celem ujawnił się nawet nie dla poczucia żalu z faktu wzięcia udziału w badaniu, lecz dla myślenia kontrfaktycznego związanego z udziałem w badaniu (*Jeśli mógłby/mogłabym znów zadecydować, to nie wziąłbym/wzięłabym udziału w badaniu*). Pojawia się zatem pytanie czy można nadal mówić jedynie o mechanizmie afektywnym, skoro zaangażowane było przede wszystkim procesy myślowe i wyobrażeniowe. Ponadto, zaskakujące jest, że zachowania kompensacyjne były mierzone w czasie przeszłym (przykłady pozycji skali w tekście, to np.: *I avoided sweets*). Jeśli w ten sposób były mierzone zachowania kompensacyjne, to nie dotyczą one intencji czy planów zachowywania się w odmienny sposób w przyszłości, lecz percepcji własnego zachowania w przeszłości jako mniej lub bardziej zgodnego z ważnymi dla jednostki celami. W takim przypadku „kompensacja” byłaby raczej rodzajem tendencyjnej (motywowanej) percepcji spójności własnych nawyków lub zachowań z celami. Czy mogłaby to być realizacja

bardziej podstawowego motywu ochrony pozytywnego wizerunku Ja? Jeszcze jedna interesująca kwestia metodologiczna w kontekście tego badania, to sposób eksperymentalnego wzbudzania niezgodności z celem. A mianowicie, osoby badane w zależności od warunku eksperymentalnego były instruowane, aby testować niezdrowe lub zdrowe produkty żywieniowe. Nie miały zatem wyboru pomiędzy różnymi typami produktów, sytuacja eksperymentalna w zasadzie narzucała im wybór. Może się zatem pojawić pytanie, czy żal jest faktycznie emocją, którą najsilniej odczuwali w tej sytuacji, skoro, jak sama Autorka pisze odwołując się do badań Zeelenberg i współpracowników (2001), emocja żalu pojawia się przede wszystkim w sytuacjach, w których dana osoba ma poczucie sprawstwa. Byłoby bardzo interesujące sprawdzenie czy osoby badane miały poczucie sprawstwa, a także, czy myślenie, że nie wzięliby znów udziału w badaniu, było silniej kierowane na przykład złością wobec prowadzących badanie lub obwinianiem innych lub sytuacji zamiast siebie samego. Niezależnie od tych wątpliwości natury metodologiczno – konceptualnej (t.j., jakie stany psychologiczne zostały wzbudzone przy użyciu tej konkretnej metodologii i jakie inne stany afektywne mogłyby być zaangażowane w działania kompensacyjne) wyniki opisane w tym pierwszym artykule mają nowatorski i interesujący wkład w istniejącą literaturę dotyczącą działań celowych, w szczególności w kontekście zachowań związanych ze zdrowym odżywianiem.

W kolejnym artykule Doktorantka koncentruje się na doświadczeniu niedopełnienia (vs dopełnienia) celu tożsamościowego i na konsekwencjach tego stanu dla procesów samoregulacji. Celem dwóch badań było sprawdzenie czy eksperymentalne wzbudzenie stanu niedopełnienia ważnego celu tożsamościowego prowadzi do powstrzymywania się od innych, atrakcyjnych wyborów (pokus). Przebadano grupę wegan zaangażowanych w ochronę środowiska (cel tożsamościowy), zaś pokusą były atrakcyjne, lecz nie-ekologiczne potrawy

(cel hedoniczny). Wyniki pokazały, że doświadczenie niedopełnienia prowadziło do rzadszych wyborów pokusy, lecz efekt ten pojawiał się jedynie dla pierwszych wyborów w serii a potem osłabiał się. Doktorantka wskazała również na istotną rolę żalu po wyborze pokusy choć efekt ten nie był silny i pojawiał się jedynie w pierwszym badaniu. Podłoże teoretyczne tego tekstu jest bardzo dobrze ugruntowane w istniejących teoriach i badaniach nad stanami niedopełnienia i samo-symbolizacją (*self-symbolizing*; Wicklund & Gollwitzer, 1981) oraz w teorii systemu celów i powiązanymi z nią badaniami nad konfliktami między celami oraz rolą pokus w procesie samoregulacji (Fishbach & Shah, 2006; Kruglanski i in., 2018).

Wprowadzenie w bardzo klarowny sposób doprowadza do głównych predykcji, które są nowe w kontekście dotychczasowych badań a także, zawierają wysoki walor aplikacyjny. Z kwestii bardziej szczegółowych, zastanawiało mnie czym konkretnie jest owe doświadczenie niedopełnienia celu tożsamościowego (określanego też jako „niedopełnienia Ja”)? Procedura eksperymentalna wzbudzająca to doświadczenie bazowała na wyborach osób badanych, po których następował zrandomizowany feedback dotyczący tego, na ile ich wybory żywieniowe są ekologicznie pozytywne lub nie. Potencjalnie takie informacje mogły wywołać konflikt pomiędzy konkretnym zachowaniem a istotnymi celami lub też wartościami badanych. Czy uświadomienie sobie niespójności własnych zachowań z celem jest równoważne z głębszym poczuciem niedopełnienia Ja? Trudno to orzec na podstawie tych dwóch badań, ponieważ tekst nie prezentuje wyników dotyczących tego jak osoby badane doświadczały efektów owej manipulacji (np. wyników *manipulation checks*, ale też percepcji konfliktu, afektywnych reakcji itp.). Wydaje się to istotną kwestią, szczególnie że w eksperymencie 1 osoby badane otrzymywały feedback niezależnie od podjętych wyborów (w drugim badaniu feedback już zależał od częstości wyboru produktów), więc sposób percepcji i nasilenie odczuwanego konfliktu może mieć znaczenie dla siły następczego efektu manipulacji na główne zmienne

zależne (podejmowane wybory oraz poczucie żalu). W kontekście interpretacji wyników, ciekawe byłoby rozważenie kwestii warunków brzegowych występowania zasadniczo konstruktywnych reakcji na poczucie niedopełnienia celów tożsamościowych. W jakich warunkach mogą wystąpić zachowania defensywne lub inne zachowania kompensacyjne, które nie zmierzają do zmiany nawyków lub uzgodnienia zachowań z celami w przyszłości, lecz prowadzą do uzasadnienia lub usprawiedliwienia już dokonanych wyborów. Teoria dysonansu poznawczego sugerowałaby, że tego typu zachowania powinny być nawet bardziej powszechną odpowiedzią na zagrożenie dobrego wizerunku siebie jako osoby, której zachowania są spójne z własnymi wartościami i poglądami.

W trzecim artykule, spisany w formie manuskryptu, Doktorantka ponownie koncentruje się na stanach niedopełnienia ja, lecz tym razem bada wpływ tych stanów na wybory tzw. symboli instrumentalnych dla ważnego celu. W serii czterech badań prowadzonych w kontekście podejmowania aktywności fizycznej przez biegaczy, Autorka pokazała, że niedopełnienie celu ważnego dla ja prowadziło do częstszego wybierania symbolu instrumentalnego dla realizacji tego celu. Ponadto pokazała, że zaangażowanie wysiłku jest powiązane z postrzeganą instrumentalnością symbolu, a także, że manipulacja rzeczywistością społeczną nie miała istotnego wpływu na wybór rodzaju symboli. Jest to moim zdaniem bardzo interesujący i dobrze napisany artykuł. Na poziomie teoretycznym pokazuje, że środki do celu, które są instrumentalne i wymagające wysiłku mogą być preferowane w stanach charakteryzujących się konfliktem między celem a zachowaniem, czyli innymi słowy, motywować ludzi do działania ukierunkowanego na realizację ważnych dla nich celów. Tak jak w poprzednim artykule, w tym tekście również Autorka łączy literaturę z zakresu koncepcji samo-symbolizacji z teorią systemu celów, ale także odnosi się do zagadnienia inwestowania wysiłku w działanie celowe (Inzlicht i in., 2018; Labroo i Kim,

2009), co jest niewątpliwie dużym walorem tego tekstu. Na poziomie metodologicznym Doktorantka wprowadza dywersyfikację metod eksperymentalnych (różne sposoby manipulacji stanem (nie)dopełnienia) i różne sposoby pomiaru symboli (bardzo ciekawe i ekologiczne pod względem badawczym aplikacje dla biegaczy). Widać też rozwój i doskonalenie metod na przestrzeni czasu, od badania pierwszego, w którym manipulując dopełnieniem ja przy okazji manipulowano porównaniami społecznymi z innymi osobami, po procedury stosowane w kolejnych trzech badaniach, które dotyczyły już bezpośrednio realizacji lub braku realizacji ważnego dla jednostki celu. W kontekście prezentowanych badań nadal interesujące wydaje się dookreślenie czy wzbudzanie stanu niedopełnienia zagraża przy okazji realizacji bardziej podstawowych motywów własnej skuteczności lub pozytywnego wizerunku siebie. Interesujące byłoby również sprawdzenie czy symbole instrumentalne nie różniły się w atrakcyjności (nie tylko instrumentalności) dla osób badanych (np. szczególnie w kontekście wyborów w badaniach 1 i 2). Bardzo interesujący i wart dalszych badań wydaje się wątek roli wysiłku związanego z korzystaniem z środków do celu i jego powiązania z instrumentalnością tych środków (symboli). Warto by było sprawdzić, czy ów wysiłek może pełnić rolę mediatora w relacji pomiędzy stanem niedopełnienia a wyborem instrumentalnych symboli. A także, w przyszłych badaniach można rozważyć zbadanie tendencji do inwestowania wysiłku np. w zdobycie nowych umiejętności, nauczanie się obsługi nowego, trudniejszego, ale potencjalnie bardziej wspierającego skuteczność programu itp.).

Dyskusja ogólna porusza szereg interesujących kwestii mających potencjalnie ważne implikacje teoretyczne i praktyczne. Doktorantka umiejętnie podsumowała wyniki badań z trzech artykułów, wskazała ich możliwe ograniczenia i kierunki przyszłych badań. Całość pracy doktorskiej jawi się jako spójna i powiązana tematycznie całość. Kilka pytań dodatkowych,

które mogą być warte rozważenia to: Czy niedopełnienie celów tożsamościowych to doświadczenie, które w równym stopniu może wyjaśniać wszystkie uzyskane efekty opisane w trzech artykułach? Jaka jest rola kontekstu, w którym są realizowane cele? Przykładowo, gdyby nie byłyby to zachowania pro-zdrowotne (odżywianie, bieganie), lecz zachowania mające na celu poprawienie sposobu funkcjonowania społecznego (np. współpraca, rodzicielstwo itp.), to spodziewane efekty byłyby podobne? Na poziomie praktycznym, istotne pytanie dotyczy tego, jak zachęcać i motywować ludzi do korekty zachowań lub wyboru bardziej instrumentalnych i wymagających wysiłku środków do celu (wiedząc, że często istnieje preferencja do unikania wysiłku)? Czy wzbudzanie stanu niedopełnienia jest uniwersalnym sposobem, który może działać dla różnych rodzajów osób?

Konkluzja

Podsumowując, rozprawa doktorska Pani mgr. Klaudii Sorys podejmuje oryginalny i istotny problem badawczy i raportuje efekty pracy w serii trzech artykułów. Dwa z nich to publikacje w renomowanych czasopismach naukowych. Doktorantka wykazała w niniejszej pracy zarówno bardzo dobre rozeznanie w podejmowanej tematyce jak i bardzo wysokie kompetencje metodologiczne (starannie dobrane i przetestowane materiały i procedury eksperymentalne, sposób prowadzenia analiz, wyjaśniania efektów, sposób analizowania i prezentowania wyników, świadomość ograniczeń prezentowanych badań). Ponadto praca jest zgodna z dobrymi praktykami otwartej nauki: Autorka wspiera transparentność procesu badawczego, raportuje analizy mocy, a także pre-rejestrowała część badań. W mojej ocenie przedłożona praca doktorska Pani magister Klaudii Sorys całkowicie spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim, wnioskuję zatem o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 30.09.2023

